

ԳԱՐԵԳԻՆ ԲԱՐԱԶՅԱՆ ԵՎ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՄԱՍԵՀՅԱՆ

Սրանք երկուան էլ Շեքսպիրի թարգմանիչներն են։ Առաջինը թարգմանել է երկու գործ՝ «Համլետը» և «Օթելլոն», իսկ երկրորդը այդ երկուսից բացի թարգմանել է Շեքսպիրի նաև բազմաթիվ ուրիշ գործեր։

Գարեգին Բաբազյանի և Հովհաննես Մասեհյանի թարգմանություններում զարմացնում է մի հանգամանք. երկուսի՝ անգլերեն բնագրից կատարված թարգմանությունների մեջ բավական շատ են համանմանությունները, ոճերի ու պատկերների վերարտադրության նույնությունը կամ նմանությունը։

Հետաքրքրական է, որ այս երկուսի՝ առանձնապես «Օթելլոյի» թարգմանությունները մազաչափ անգամ գրական-ստեղծագործական նմանություն չունեն Ս. Սուլիանյանցի «Օթելլոյի» 1880 թ. արձակ թարգմանության հետ։ Նկատենք, որ Բաբազյանի թարգմանությունն էլ արձակ է, նաև նկատենք, որ Բաբազյանի թարգմանությունը հրապարակ է եկել Մասեհյանի թարգմանության լույս տեսնելուց զրեթե քսան տարի առաջ։

Ընթերցողը ստանում է այն տպավորությունը, որ Բաբազյանի և Մասեհյանի թարգմանություններում նկատելի է երկու ուշագրավ հանգամանք. գեղարվեստական մտածողության և վերարտադրության որոշ չափի նույնություն։ Նաև նկատվում է, որ Մասեհյանը օգտագործել է իր հմուտ նախորդի թարգմանչական փորձի որոշ նվաճումներ։ Օգտագործել է ճաշակով, ստեղծագործաբար, տալով իր սեփական թարգմանությունը։

Բաբազյան Գարեգինը մեր անցյալի հասարակական գործիչներից է, ճանաչված թարգմանիչ։ Մնվել է իզմիրում, 1833 թվականին։ Տակավին աշակերտության տարիներին տիրապետել է անգլերեն և ֆրանսերեն լեզուներին, Անգլիական բանակում եղել է թարգմանիչ 1850-ական թվականներին։ Մի քանի տարի ապրել է Անգլիայում, կատարելապես հմտացել բանավոր և գրավոր անգլերենի մեջ։ Ապա վերադարձել է ծննդավայրը։ Այդտեղ երկար ժամանակ գրական-մանկավարժական աշխատանքով զբաղվելուց հետո մեկնել է Անգլիա 1876 թվականին։ Մի քանի տարուց վերադարձել է ծննդա-

վայրը: Գրեթե մեկ տասնամյակ հետո նորից է Անգլիա մեկնել՝ հայոց հարցի հրահրման նպատակով:

1894 թվականին վերադարձել է Իզմիր, որտեղ և մահացել է 75 տարեկան հասակում՝ 1908 թվականի մարտին:

Բաբազյանի հիմնական գրական վաստակը թարգմանությունն է, մասնավորապես շեքսպիրյան թարգմանությունը: Կյանքի վերջին տարիներին նա ձեռնամուխ է եղել Հոմերոսի «Իլիականի» հանգավոր թարգմանությանը, որից միայն մի հատված է տպագրվել:

Բաբազյանի թարգմանությամբ լույս են տեսել հանճարեղ անգլիացու գլուխգործոցներից հրկուր՝ «Համլետը» (Վիեննա, 1899) և «Օթելլոն» (Կահիրե, 1904):

Բաբազյանը, որը ծնվել է Մասեհյանից ավելի քան երեսուն տարի շուտ, Մասեհյանից առաջ այն միակ երջանիկ հայ թարգմանիչն էր, որը երկար տարիներ ապրել էր Շեքսպիրի հայրենիքում, շփվել անգլիացի ճանաչված հասարակական ու գրական դեմքերի հետ:

Թարգմանությանն անցնելուց առաջ Բաբազյանը ուսումնասիրել էր իր նյութը, իր նախորդներին, քաջամուտ էր մայրենի ճոխ լեզվին. վաղուց անցել էր նրա երիտասարդ ու այրական հասակը. «Համլետի» թարգմանությունը հրապարակելիս Բաբազյանը 66, իսկ «Օթելլոն»՝ 71 տարեկան էր:

Տարիներ առաջ «Համլետը» ունեցել էր արդեն երկու ամբողջական թարգմանություն, երկուսն էլ տպագրված Թիֆլիսում (Սենեքերիմ Արծրունուն՝ 1889 և Հովհաննես Մասեհյանին՝ 1894): Ասես մի բնական օրինաչափությամբ, Արծրունու թարգմանությունից հինգ տարի անց լույս է տեսնում Մասեհյանի թարգմանությունը, սրանից հինգ տարի անց՝ Բաբազյանինը:

Հ. Թումանյանը, որը ընդարձակորեն վերլուծել ու բարձր էր գնահատել Մասեհյանի թարգմանությունը, նշել նաև պակասությունները, անդրադառնում է և Բաբազյանի թարգմանությանը՝ ցույց տալիս վերջինիս մեղանշումները զուտ հայերենի օրինաչափությունների դեմ՝ հենված Մասեհյանի ու ռուսերեն մի քանի թարգմանությունների վրա: Թումանյանը բազմաթիվ օրինակներով մերժում է Բաբազյանի այն կարծիքը, թե նախորդ թարգմանությունները եղել են շնչին բաներ, իսկ իրենը բացարձակ կատարելություն է:

Աննախադեպ չէր նաև Բաբազյանի «Օթելլոյի» թարգմանությունը, որը Սուլիսանյանցի և Մասեհյանի թարգմանությունների միջին օղակն է: Ինչպես հայտնի է, Սուլիսանյանցինը կատարված է ռուսերենից, ամբողջապես արձակ է, աչքի չի ընկել արվեստով:

Բաբազյանինը նույնպես ամբողջապես արձակ է, սակայն ունի երկու առավելություն՝ կատարված է բնագրից և գեղարվեստական թարգմանություն է:

Ասես թե ամեն մեկը առանձին-առանձին՝ մեկը արեւելահայերեն, մյուսը՝ Բաբազյանը արեւմտահայերեն, կատարեցին իրենց դերը՝ առավել կատարյալ

թաւրգմանութիւնների չգոյութեան պայմաններում, մինչև որ հրապարակ եկավ Հ. Մասեհյանի՝ բնագրից կատարված, բնագրի նման հիմնականում շափածո, արդեն վարպետ թարգմանութիւնը, որը անվերապահ տիրող դիրք գրավեց:

Բարազյանի ու Մասեհյանի թարգմանութիւնների արվեստի հարազատութիւնից ընթերցողին գաղափար տալու համար բերում ենք մի քանի հատված:

Բարազյան

Յ ա կ ո . Անարգե՛ղիս, հի՞ն աշպես չէ՛, Քաղաքին ավագանիներն
երեք հոգի զիս անոր տեղակալը անվանելու համար. գլխարկ ի
ձեռին՝ հաճախ իրեն խոնարհեցան,—և, հավասքս վկա, ես իմ
արժեքս գիտեմ, և ասկե նվազ պատվաբեր պաշտոնի մը արժանի
չեմ: Բայց նա յուր հատուկ հպարտութեամբ և նպատակներով
խույս կը տա մարտական մակդիրներու պոռոտախոս շրջաբա-
նութեամբ, և վերջապես կը ճամբե իմ պաշտպաններս, ըսելով
թե ս տ ու գ ի վ ը ն տ ր ա ծ ե մ ար դ ե ն ի մ պ ա շ տ ո ն ա-
կ ա լ ա :

Եվ ի՞նչ էր այն, է՛հ, մեծ թվաբան մը Միքայել Քասիո ան-
վամբ Ֆլորանսցի մը,—գոգցես գեղեցիկ կնոջ մը քմայքին դա-
տապարտված մեկը, որ երբեք պատերազմական դաշտի վրա
գումարտակի մը հրամայած չէ, և աղջիկն մ'ավելի չգիտեր զո-
րաբաժին մը վարել. տեսական հմտութիւն մ'եր յուր ունեցածը,
որու վրա իրեն չափ կրնան վիճաբանիլ մեր ծերակուտականնե-
րը. սոսկ շաղակրատ մը առանց գործնականի. այս է յուր բոլոր
գինվորական հմտութիւնը: Բայց և այնպես, պարոն, նա ըն-
տրովեցավ. իսկ ես,—որու փորձերն անձամբ տեսած էր Հոռոզսի
և Կիպրոսի և ուրիշ քրիստոնյա և հեթանոս երկիրներու մեջ—
պետք էր, որ մերժվիմ, և ետ մնամ հաշվակալ գրագրի մը. նա
հարմար ժամանակին պետք է որ անոր տեղակալը լինի, և ես
(Աստված օրհնի յուր տիտղոսը) նորին Մավրական մեծութեան
դրոշակիրը:

Ո՛հ, հավաստի եղիք, պարոն, թե անոր կը ծառայեմ մի-
միայն նպատակներս իրեն դեմ գործադրելու համար: Ամենքս
չենք կրնար պետ լինել, և ոչ ամեն պետ կրնա սպասել, որ հա-
վատարմութեամբ ծառայեն իրեն: Կան այնպիսի ծնրադիր հլու
արարածներ, որ բուն իրենց ստրկութեան եռանդով մոլեգնած՝
կը վատենն ժամանակին իրենց տիրոջը էջին պես միմիայն ի-
րենց առօրյա անունդը ձեռք բերելու համար. և երբ կը ծերանան,
կը վնասվին: Հեռու ինձմե աշպիսի պարկեշտ ապուշները: Կան

ուրիշներ ևս, որ անձնվիրության ձևեր կեղծելով՝ սիրտերնին իրենց անձնական շահու համար կը վերապահեն, և իրենց պետին հավատարմության կեղծ ցույցեր բնելով անոր շնորհիվ կը բախտավորին. և անգամ մը որ գրպանին լավ մը լեցունեն, իրենց անձը կը մեծարեն: Այս մարդիկ քիչ մը սիրտ ունին, և ես կը խոստովանիմ, թե անոնցմե մեկն եմ: Քանզի, պարոն, ինչպես որ ստույգ է, թե դուք Րոստրիկոն եք—եթե ես Մավրը հղած լինեի, չպիտի ուզեի Ցակո լինել. անոր ծառայելով, ես ինչ կծառայեմ. վկա է երկինք, որ ոչ սիրո և ոչ անձնվիրության, այլ արտաքին ձևերու տակ բուն իմ մասնավոր նպատակիս համար կը գործեմ: Քանզի երբ իմ առերևույթ գործողությունս և արտաքին ձևերս սրտիս բնական պարտքերն արտահայտեն, շատ ատեն շանցնիր, սիրտս թևիս վրա պիտի կրեմ, որպեսզի ազգավները կոցեն զայն. չեմ ես, ինչ որ եմ:

Մասեհյան

Յ ա գ ու. Արհամարհիր ինձ՝ թե ճիշտ չըլինի:

Այս քաղաքացի երեք մեծ մարդիկ անձամբ դիմում են, եվ գլխարկ հանած՝ խնդրում են, որ նա իրեն տեղակալ նշանակի ինձ. և, ես իմ հոգիս, գիտեմ իմ գինը.

Ի՛սկ արժանի եմ հենց այդ պաշտոնին:

Բայց նա, պինդ փարած իր գոռողությանն ու դիտումներին,

Մի փքված ճառով, սաստիկ խճողված ուղղմի ոճերով՝

Փախուստ է տալիս, և, ի վերջ բանի,

Ուղիղ մերժում է բարեխոսներին:

«Իրա՛վ, ասում է, ընտրել եմ արդեն իմ տեղակալը»:

Եվ ի՞նչ մարդ է դա: Այո, ճշմարի՛տ, մի մեծ թվաբան,

Միքայել Կասսիո անունով մեկը, մի ֆլորենտիացի,

Որ քիչ է մնացել հոգին էլ ծախե մի սիրուն կնոջ,

Որ հրեք մի վաշտ չէ տարել դաշտը,

Եվ պատերազմի բաժանումներից այնքան բան գիտե,

Որքան մի աղջիկ. միայն գրքերից ուսած թեորիա՛,

Մի բան, որի վրա պատմութանավոր սենատորները

Նույնչափ հմտությամբ կարող են ճառել:

Դատա՛րկ խոսք միայն, գործնական ոչինչ,—

Ահա իր բոլոր զինվորությունը:

Եվ սակայն, պարոն, նա՛ նշանակվեց.

Այնինչ ես, որի տված փորձերին

Թե՛ Հոռոտսի մեջ, Թե՛ Կիպրոսի մեջ,
Թե՛ այլ դաշտերում՝ հեթանոսական և քրիստոնեական՝
ինքն ականատես վկա է եղել, պետք է տեղի տամ,
Պետք է ետ քաշվիմ այդ «Պարտ ու պահանջ» գրողի առաջ,
Մի որևիցե համբիշ ձգողի:
Նա առք փառք տեղակալ դառնա,
Այնինչ ես—աստված չար աշխից պահեմ—
Մընամ դրոշակիր նորին մավրության:

Հը՛, միամիտ կաց.

Կենում եմ միայն, որ ներա գլխին իմ խաղս խաղամ:
Ամենքս էլ հո տեր չենք կարող լինել,
Ոչ էլ ամեն տեր պարկեշտ ծառաներ միայն կունենա:
Շատ պարտաճանաչ ծունկ ծոռո ծառա տեսած կըլինես,
Որ սիրահարված ինքն իր փաղաքուշ ստրկությանը՝
Կյանքը մաշում է, հենց ճիշտ իր տիրող ավանակի պես,
Լոկ կիրի համար. և երբ ծերանում, դուրս է վաճառվում:
Մտրակե՛լ պետք է այդ տեսակ պարկեշտ ծառայողներին:
Բայց կան ուրիշներ, որոնք պաճուճված
Հավատարմության տեսք ու ձևերով՝
Սրտով իրենց են միայն նվիրված.
Եվ ծառայության ցույցեր նետելով տերերի առաջ՝
Նըրանց մոտ աճում և ուճանում են.
Եվ իրենց հալավն աստառելուց ետ՝
Իրենք իրենց են հարկատու դառնում:
Դըրանք են ահա, որ ավյուն ունին:
Ես էլ դըրանցից համարում եմ ինձ:
Եվ իրավ, պարոն, ինչպես որ ճիշտ է, որ Ռոդրիգոս ես դու,
Նույնպես էլ ճիշտ է, որ եթե ինքըս մավրը լինեի՝
Չէի հոժարվի ծագո լինելու:
Նրան ծառայելով՝ ինձ եմ ծառայում,
Երկի՛նքը վկա, ոչ սիրուց, ոչ էլ պարտագագցումից,
Այլ միայն դրսից այդպես թվալով՝ լոկ շահիս համար:
Եթե արտաքին վարք ու արարքըս, դրսի ձևերըս
Հոգուս բընական ունակությունը և դեմքը ցույց տան,
Ուրեմն սպասիր, որ շուտով սիրտըս ափիս վրա պահեմ,
Որ ճայերն ուտեն: Այն չեմ, ինչ որ կամ:

Այս երկու հատվածի զուգահորումից կարող ենք որոշ հետևություններ անել. Բաբազյանը դրսևորում է գրական ու գրաբար բառերի և ոճերի հակամետոթյուն, Մասեհյանը՝ գրական ու բուն ժողովրդական: Այսպես, Բաբազյանը թարգմանում է.

«Ստուգիվ ընտրած հմ արդեն իմ պաշտոնակալս:

Ընդգծված բառերի դիմաց Մասեհյանի մոտ գտնում ենք.

Իրավ, ընտրել հմ արդեն իմ տեղակալը:

Նկատենք մի տարբերություն ևս. Բաբազյանը սիրում է երբեմն կուռ ոճնր բացել՝ շատ բառերի դիմել, մի բան, որ չենք նկատում Մասեհյանի մոտ: Այսպես, Բաբազյանի մոտ, երբ խոսքը վերաբերում է Կասիոյին.

Սոսկ շաղակրատ մը առանց գործնականի. այս է յուր բոլոր զինվորական հմտությունը:

Մասեհյանը առավել կուռ է, ուրեմն և՛ առավել խտացված, ներգործուն.

Դատարկ խոսք միայն, գործնական՝ ոչինչ,—

Ահա՛ իր բոլոր զինվորությունը:

Ձինվորական հմտություն դարձվածքը միտքը ճիշտ է արտահայտում, սակայն քիչ գեղարվեստական է, քան Մասեհյանի ընտրած բառը՝ զինվորություն, որ տվյալ դեպքում նշանակում է հենց զինվորական հմտություն, կարողություն: Հատվածի ամփոփիչ թևավոր խոսքի թարգմանությունը ևս նման օրինակ է: Բաբազյանը խոսքը կառուցել է հնչյունախաղով.

Ձեմ ես, ինչ որ եմ:

Մասեհյանը նման եղանակի չի դիմել. նա առավել առարկայացրել է միտքը՝ ավելի շեշտված, տեղ հասնող բառերով.

Այն չեմ, ինչ որ կամ:

Բաբազյան

Օթ ելլո.— Յուր հայրը զիս կը սիրեր, հաճախ տուն կը հրավիրեր, հարցումներ կըններ իմ կենաց պատմության վրա, թե տարվե տարի ի՞նչ պատերազմներու և վտանգներու ենթարկված էի. ուստի պատմեցի ամեն ինչ իմ մանուկ օրերես սկսյալ մինչև այն ատեն, երբ զիս կաղաչեր, որ պատմեմ: Կը նկարագրեի աղետալից դեպքեր, սրտահույզ արկածներ ծովու և ցամաքի վրա, թե ի՞նչպես մահաբեր խրամատի մը մեջ մազապուրծ պրծա մահվանե, թե ի՞նչպես խրոխտ թշնամիե մը

գերի բռնվեցաւ և իբրև գերի ծախվեցաւ, և թէ ինչպէս իմ ազատութիւնս ձեռք բերի և ի՞նչ պատահեցաւ իմ ճամբորդութեանս մեջ. թէ ի՞նչ խորունկ քարանձաւներէ անցաւ, երաշտ անապատներէ, անհարթ քարահանքերէ, քարածալոներէ և երկնաբերձ բլուրներէ: Խոսեցաւ նաև մարդկանց այն տեսակ ցեղերու վրա, որ զիրար կուտեն, ինչպէս նաև այնպիսիներու վրա, որոնց գլուխներն իրենց ուսերուն տակ կը գտնվին: Այս ամենը լսելու համար Տեղտեմոնա լուրջ ուշադրութիւն կը մատուցանէր. և երբ տնային գործերը զինքն այլուր կը կանչէին, կըրցածին չափ շուտով կը կարգադրեր զանոնք և նորեն կը դար, և անհագ ականջով իմ խոսքերս կը լսէին: Ասիկա նըշմարելով հարմար առիթ մը ձեռք բերի և լավ միջոցներ գտաւ, որպէսզի սրտագին աղաչե՛ր զիս երկարորեն նկարագրել իրեն իմ պանդխտութեան բոլոր պարագաները, որոնց մի քանի մասերը միայն լսած էր հարեանցի կերպիւ: Հաւանեցաւ և շատ անգամ արցունքներ նշմարեցի յուր աչքերուն մեջ, երբ սոսկալի դեպքի մը նկարագրութիւն կ'ընէի, որուն իմ երիտասարդ հասակս առարկա եղած էր: Պատմութիւնս լմնցունելէս հետո՛ւ նա զիս վարձատրեց խորունկ հառաչանքով մը, և կ'երդնուր ըսելով, թէ ստուգիմ տարօրինակ էր այս և ավելի քան տարօրինակ, սրտահուլզ, և սքանչելապէս սրտահուլզ, և կուզեի, որ լսած չլինէր այս ամենը. բայց և այնպէս կը փափագեի, որ երկինք շնորհեր իրեն այնպիսի մարդ մը: Ինձմէ շնորհակալ եղաւ, և ըսաւ, թէ եթէ ունեի այնպիսի բարեկամ մը, որ զինքը (Տեղտեմոնան) կը սիրեր, բաւ էր, որ անոր սորվեցնէի ինչպէս նկարագրել իմ պատմութիւնս, և նա պիտի գրավեր անոր սերը: Այս ակնարկութեան վրա խոսեցաւ.— զիս սիրեց իմ անցուցած վտանգներուս համար, և ես սիրեցի զինքը առ իս ցուցեցած կարեկցութեան համար: Այս և միայն ահա իմ ի գործ դրած կախարդութիւնս...— Բայց ավասիկ տիկինը, որ կըգա, թող նա վկայութիւն տա:

Մասնհայտ

Օթ ելլո՞ւ.— Հայրն ինձ սիրում էր, հաճախ հրավիրում, Պատմել էր տալիս իմ կյանքի բոլոր պատահարները, Տարի առ տարի, ամեն պատերազմ, պաշարում, արկած, Որ տեսել էի: Ես էլ, սկսած իմ մանկութիւնից Մինչև այն րոպեն, որ նա լսում էր՝ բոլորը հիշում եմ պատմում էի խիստ աղետալի ձախորդութիւններ,

Սրտաշարժ դեպքեր, ծովի և դաշտի,
 Երբ մազ էր մնացել, որ սպանվեի խըրամի վըրա,
 Ի՛նչպես անզգամ թշնամու ձեռքը ես գերի ընկա:
 Ի՛նչպես ծախվեցա, ի՛նչպես փրկանքով ինձ հտ գնեցի,
 Եվ այլ դրվագներ իմ ճամփորդական հիշատակներից,
 Նկարագրելով մեծ քարանձավներ, շոր անապատներ,
 Բիրտ քարահանքեր, ժայռեր ու սարեր՝ մինչ երկինք հասած,
 Ահա պատմությանս առարկաները.
 Եվ մարդակերներ, իրար միս ուտող,
 Եվ աղամորդիք, որոնց գըլուխը ուսերից վար է:
 Իսկ Դեզդեմոնան շատ մեծ ախորժով ուզում էր լսել.
 Բայց տան գործերը շատ հաճախ նըրան գուրս էին կանչում.
 Եվ նա շտապով կարգի դնելով՝ վերադառնում էր,
 Եվ իմ խոսքերը անհագ ականջով լսփում էր կարծես:
 Այս նկատելով՝ մի անգամ հարմար մի ժամ ընտրեցի,
 Եվ այնպես արի, որ թախանձագին խնդրե ինձանից
 Պատմել իմ բոլոր պանդխտությունը,
 Որից հատվածներ լսել էր միայն, այն էլ ոչ ուշով.
 Ես ընդունեցի, և շատ անգամներ նըրա աչքերից
 Արցունք կորզեցի՝ պատմելով բախտի այն հարվածները,
 Որ կըրել էի ջահել օրերում: Երբ ավարտեցի՝
 Նա ինձ նվիրեց հառաչանքների մի ամբողջ աշխարհ,
 Երգվեց, թե իրավ զարմանալի է, խի՛ստ զարմանալի.
 Շատ սրտաշարժ է, անշա՛փ սրտաշարժ.
 Ասաց, «Երանի լսած չլինեի». բայց հետո կցեց,
 «Երենեկ թե աստված ինձ այդպիսի մարդ ստեղծած լիներ»:
 Շնորհակալ եղավ, և հետո ասաց,
 «Եթե կա մի ոք ձեր ընկերներից ինձ սիրահարված,
 Բավ է, որ նըրան ուսուցեք պատմել ձեր պատմությունը,
 Եվ ես նրանն եմ»: Այս թելադրանքը բաց արավ լեզուս:
 Նա ինձի սիրեց՝ ի սեր իմ տեսած այն վտանգների:
 Եվ ես էլ նըրան՝ ի սեր ցույց տված իր կարեկցություն:
 Ահա այն միակ կախարդությունը, որ գործ եմ դրել:
 Բայց ահա եկավ: Թող այժմ ինքը վկայություն տա:

Բաբաղյանը սիրում է նույն բառի կրկնությունները, որ հաճախ սոսկա-
 կան կրկնություն է դառնում: Օթելլոն պատմում է.

Մահաբեհ խրամատի մը մեջ մազապուրծ պրծա մահվաճե

Մազապաւած-ի մեջ պրծնել բառը կա և շի սաստկացնում իմաստը: Նույնը՝ մահաբեր և մահվաճե բառերը:

Մասեհյանը դիմում է կենդանի, պատկերավոր արտահայտութիւնների, որով աչքի է ընկնում նրա լեզուն.

Մազ էր մնացել, որ սպանվեի խրամի վրա:

Նկատենք, որ Մասեհյանը նույնպես որոշ դեպքերում իր չափածո վանկը տեղը բերելու համար դիմում է իմաստը, պատկերը թուլացնող օժանդակ, էապես՝ ավելորդ, ուրեմն՝ խոսքը թուլացնող բառի: Բարազյանի մոտ նման դեպքերում նույնը չկա: Ահա՛ մի նմուշ: Բարազյան.

Անհագ ականջով իմ խոսքերս կը լափեր:

Օթելլոն ասում է, ցույց տալու համար, թե ինչպես է իր պատմութիւնները լսել Դեզդեմոնան: Ականջով լափելը իսկապես շեքսպիրյան պատկեր է:

Մասեհյանը թարգմանել է.

Իմ խոսքերը անհագ ականջով լափում էր կարծես:

Տողի վերջին՝ ընդգծված բառը՝ կարծես-ը գունազրկում է կենդանի, խոսուն, տեսանելի համեմատութիւնը:

Բարազյան

Տ ե զ տ ե մ ո ն ա.— Իմ ազնիւ հայրս, հոս կրկին պարտավորութիւն մը կը նշմարեմ: Ձեզի կը պարտիմ իմ կյանքս և դաստիարակութիւնս. իմ կյանքս և դաստիարակութիւնս կը սորվեցնեն ինձ, թե ի՞նչպես պետք էմ հարգել զձեզ. դուք պարտուց տներն եք, մինչև ցայս վայր ձեր դուստրն եմ, բայց ավասիկ ամուսինս (ցուցնելով Օթելլոն), Եվ որչափ իմ մայրս ձեզի հնազանդութիւն ցույց տվա՛մ՝ նախադասելով զձեզ յուր հոր առջև, այսպես ևս կը հայտարարեմ, թե նույն հնազանդութիւնը կը պարտիմ Մավրին, իմ տիրոջս:

Մասեհյան

Դ ե զ դ ե մ ո ն ա.— Իմ ազնիւ հայրս:

Երկու զանազան պարտականութիւն տեսնում եմ այստեղ:

Կյանքս ու կրթութիւնս ձեզ եմ պարտական.

Կյանքս ու կրթութիւնս ուսուցել են պատվել, հարգել ձեզ:

Դուք եք իմ տերը, և մինչև այստեղ ձեր աղջիկն եմ ես:

Բայց ահա՛ սա՛ է իմ ամուսինը:

Եվ հենց այն չափով, որչափ իմ մայրը ձեզ էր անձնվեր,

Ձեզ իր հորիցն էլ գերադասելով, ես էլ հայտնում եմ,

Որ անձնվեր եմ Մավրին, իմ տիրոջ:

Օթելլո.— Պատճառն է, պատճառն է, ո՛վ իմ հոգիս— Թող մի՛ տաք, որ անվանեմ զայն ձեզ, սրբափայլ աստղե՛ր։ Պատճառն է։ — Ասով հանդերձ չեմ ուզեր անոր արյունը թափել. և ոչ անոր ձյունն ավելի սպիտակ ալապաստրի պես ողորկ մարմինը վերալորել։ (Մեկդի կը դնե յուր սուրը)։

Բայց և այնպես պետք է որ մեռնի, եթե ոչ ուրիշներ ևս կրնա խաբել։ — Նախ այս լույսը մարենք, և հետո այս լույսը (ցուցնելով Տեղտեմոնան)։ Եթե փշելով մարեմ քեզի, դու հրացայտ պաշտոնյա, կըրնամ նորեն քո առջի լույսդ տալ քեզի, եթե զղջամ...»։ Բայց անգամ մը որ քու լույսդ մարի, ո՛վ դու, սքանչելահրաշ քնության գեղակերտ կաղապար, չգիտեմ, ո՛ւր է այդ Պրոմեթեոսն հո՛ւրը, որ քու լույսդ նորեն վառե։ Երբ քու վարդը կը քաղեմ, չեմ կրնար անոր կենսական աճում տալ նորեն, պետք է որ այն թառամի։ — Կուգեմ ծառին վրա զայն հոտոտել։ (Համբուրելով)։

Ո՛վ անուշաբույր շունչ, որ գոգցես արգարությունը պիտի համոզեիր յուր սուրը խորտակելու։ (Համբուրելով)։ Անգամ մը և՛ս, անգամ մը և՛ս։ — Եղիր այսպես, երբ կը մեռնիս, և պիտի սպաննեմ քեզի, և հետո պիտի սիրեմ։ — Անգամ մը ևս, և այս վերջինն է։ Երբեք համբույր մը այսչափ քաղցր և այսչափ աղետաբեր եղած չէ։ Պետք է որ արտասվեմ, բայց ասոնք անգութ արցունքներ են. երկնային կսկիծ մ'է, որ կը դարնե զայն, զոր կը սիրե։ — Կարթննա։

Մաւհէյան

Օթելլո.— Պատճառն է, հոգիս, պատճա՛ռը։
Թողեք ձեր սուաջ շանվանեմ ես այն, ողջախո՛հ աստղեր.
Պատճառը միայն։ Սակայն արյունը չեմ ուզում թափել.
Չեմ ուզում խազել ձյունից ավելի սպիտակ մորթը,
Ավելի ողորկ, քան ալեբաստրը հուշարձանների։
Բայց մեռնի՛ պիտի. թե ոչ՝ շատ մարդկանց կը դավաճանեի,
Լույսը հանգցընեմ, և հետո... լույսը հանգցնեմ։
Եթե քեզ մարեմ, բոցի պաշտոնյա,
Կարող եմ կրկին ետ տալ քեզ լույսը՝ երբ որ փռմանեմ։
Բայց երբ քո՛ լույսը մի անգամ մարեմ,
Ո՛վ դու հրաշակերտ գերազանց բնության,
Չըզդեմ ո՛ւր է պրոմեթեոսյան այն ջերմությունը,
Որ լույսըդ կրկին վառել կարենա։
Երբ վարդը քաղեմ՝ չեմ կարող նորեն կյանք բաշխել նրան.

Պետք է թառամի՛ր Թող դեռ հոտ քաշեմ իր թփի վրա: — (Համարու-
րում է):

Օհ, շունչ խնկաբույր, քիչ է մնացել
Համոզես նույնիսկ Արդարությանը, որ սուրը փշրեւ:
Ա՛խ, մե՛կ էլ, մե՛կ էլ, Հենց այսպես եղիր, երբ մեռած լինես,
Եվ քեզ կըսպանեմ, հետո կըսիրեմ.
Մե՛կ էլ, և թող այս վերջինը լինի:
Երբեք չէ եղել այսքան անուշ բան այսքան մահացու:
Պետք է արտասովեմ, բայց սըրանք անգութ արտասուքներ են:
Վիշտըս նման է երկնային վշտի.
Զարկում է նըրան, որին սիրում է: Զարթնում է ահա:

Նկատենք ընորոշ մի հանգամանք ևս: Բաբազյանը և Մասեհյանը տողը
կառուցելիս երբեմն դիմում են ոչ նույն բառերին: Նրանք համաշունչ բառերով
այնպիսի գեղեցկություններ են ստեղծում, որ դժվարանում ենք նախապատ-
վությունը մեկնումեկին տալ: Ահա, օրինակ. խոսում է փոթորկված Օթելլոն
Դեզդեմոնայի ենթադրյալ անպարկեշտությունից: Ինչո՞ւ է ինքը այդպես մո-
լեգնած:

Բաբազյանի թարգմանությամբ Օթելլոյի խոսքը հնչում է այսպես՝ ցավով
ու սրտագին գուրգուրանքով.

Պատճառն է, պատճառն է, ո՛վ իմ հոգիս:
Թող մի տաք, որ անվանեմ զայն ձեզ,
Սրբափայլ աստղեր: Պատճառն է:

Ասես վախենում է Օթելլոն, որ այդ պատճառը պարզորեն հայտնելիս
սրբափայլ աստղերը կարող են եղծվել, աղարտվել:

Մասեհյանի թարգմանությամբ ևս նույն հատվածը նույնքան բարձր է.

Պատճառն է, հոգիս, պատճառը:
Թողեք ձեր առաջ շանվանեմ ես այն, ողջախոհ աստղեր:
Պատճառը միայն:

Երկուսի համար էլ աստղերը, որ շողում են երկնքում և կշռում, նժարում
երկրի վրա ամեն մի իրողություն՝ սեր ու վիշտ, քաշություն ու դավ, մաքրու-
թյան մամրնացումներ են:

Մեկի համար—Բաբազյանի.
Սրբափայլ աստղեր.

Մյուսի՝ Մասեհյանի համար՝
Ողջախոհ աստղեր:

Համարժեքներ են այս երկուսը՝ իրենց նորին երանգավորումներով, որոնք, բնականաբար, կապված են թարգմանիչներից ամեն մեկի լեզվական արվեստի, նախասիրությունների հետ:

Բաբազյան

Օթելլո.— Կամաց. մեկ կամ երկու խոսք ևս ձեր մեկնելիս առաջ, Տերության փոքր ինչ ծառայություն մատուցած եմ, և գիտեն իրենք: Անցնինք ասոր վրա: — Կաղաչեմ ձեզի, երբ այս դժբախտ դեպքերու վրա պատմեք, խոսեցեք ինձի համար, ինչպես որ եմ, առանց թեթևացնելու և ոչ շարամտությամբ ծանրացնելու: Ուստի պիտի խոսիք այնպիսի մեկու մը համար, որ շատ սիրեց, բայց ոչ խոհեմությամբ. մեկու մը համար, որ դուրսությամբ շնախանձիր, բայց անգամ մը որ յուր նախանձը գրգռեցավ, ծայրահեղության դիմեց. մեկու մը համար, որո ձեռքը գծուծ Հրեային պես՝ մեկդի նետեց մարգարիտ մը՝ շատ ավելի թանկագին, քան յուր բոլոր ցեղը. մեկու մը համար, որո նկուն աչքերը թեև գորովանք չգիտեն, արցունքներ կը թափեն այնչափ առատությամբ, որչափ Արաբիայի ծառերը կը թափեն իրենց օգտավետ խիժերը: Պատմեցե՛ք նաև, թե երբ անգամ մը Հալեպի մեջ կը գտնվեի ապիրատ մեկը՝ տերությունը սկսավ նախատել, և ես վիզեն բռնելով զարկի իրեն այսպես: (Սրով զինքը կսպաննե):

Մառեհյան

Օթելլո.— Կամաց. երկու բառ քանի այստեղ եք: Ես պետությունը ծառայել եմ քիչ, և նրանք գիտեն. Այս մասին այսքան: Այժմ աղաչում եմ, ձեր նամակներում, երբ որ կը պատմեք այս աղետալի պատահարները, ներկայացրեք ինձ այնպես, ինչպես կամ: Ոչ պակասացրեք, ոչ ավելացրեք շարամտությամբ: Պետք է ուրեմն դուք նկարագրեք մի մարդ, որ սիրեց Ոչ խոհեմաբար, այլ սաստիկ ուժգին: Մի մարդ, որ դուրավ խանդոտացող շէր, Բայց երբ որ լարվեց՝ անշա՛փ մոլորվեց. Մի մարդ, որ նվաստ հնդիկի նման՝ իր ձեռքով նետեց Մի ճոխ մարգարիտ՝ որ մենակ կարժեք իր բոլոր ցեղին. Մի խեղճ մարդ, որի խոնջած աչքերը, Թեև անսովոր ջրակալվելու՝ Ավելի առատ արցունք են թափում, Քան Արաբիայի ծառերը՝ իրենց բուժարար խեժը:

Գրեցեք այսպես, և ավելացրեք, թե Ալեպպոյում
Մի փաթթոցավոր շարագործ տաճիկ մի օր ծեծում էր
Մի վննետիկցու, և հայհոյում էր մեր պետութեանը.
Իսկ ես բռնեցի այն թլպատված շան կոկորդից,
եւ նրան զարկեցի այսպես: (Ինքն իրեն դարկում է սրով):

Բարազյան

Լ ո տ ո վ ի ք ու.— (Յակոյին). Ո՛ր վ Սպարթական շուն, ավելի անգութ
քան անձկութիւնը, քաղցը, կամ ծո՛վը. տես այս անկողնո եղե-
րական բեռը, այս քու գործդ է. այս տեսարանը կը թունավորե
մարդու աչքը, թող ծածկեն զայն: (Անկողնո վրա վարագույր կը
քաշեն):

Կրաթիանո, պահպանե դուռը, և Մավրի գուլքերը գրավե՛ք,
անոնք քու ժառանգութիւնդ են:

(Քասիոյին). Ձեզի կը պատկանի, տեր կառավարիչ, այս դո՛-
խային եղեռնագործը պատժելու պաշտոնը. որոշե՛ ժամը, տեղը
և պատժելու եղանակը,— ո՛հ, պետք է որ սոսկալի լինի այն: Իսկ
ես անմիջապես նաւ կը մտնեմ և կերթամ ցավոք սրտի ծերակույ-
տին պատմելու այս ծանրածանր դեպքը: (Կը մեկնին):

Մասեհյան

Լ ո դ ո վ ի կ ու. (Յագոյին). Սպարտացի՛ շուն,

Ավելի դաժան, քան թե անձկութիւն, քան թե սով և ծով,
Տես այս անկողնի ողբալի բեռը.

Քո արածն է այս: Այս տեսարանը թույն է աչքերի:

Մածկեցեք վըրան: Գրացիանո, տունը դուք պահպանեցեք:

Գրավեցեք Մավրի հարստութիւնը.

Ձեզ է պատկանում իբրեւ ժառանգի: Ձեզ, տեր կուսակալ,

Մընում է պատժել այս դո՛խային թշվառականին,

Որոշել օրը, տեղն ու տանջանքը: Օ՛հ, խստացրեք այդ:

Իսկ ես ուղղակի նաւ կը նստեմ: զընամ, պատմեմ սենատին

Ողբագին անցքը սրտով ողբագին: (Դուրս են գնում):

Այս հատվածների համեմատութիւնից բխում է երկու բան. Մասեհյանը
լավատեղյակ է եղել Բարազյանի շեքսպիրյան թարգմանութիւններին: Այդ
են հաստատում բերված օրինակների ոճերի ու արտահայտութիւնների ու
միայն խիստ նմանութիւնը, այլ նույնիսկ համընկնումները: Այս հա-
մեմատութիւնը բերում է մեզ այն հետևութեան, որ թե՛ Մասեհյանը, թե՛ Բա-
րազյանը հաշվի են առել Հ. Թումանյանի այնքան օգտակար դիտողութիւննե-
րը, առավել աւելադր են եղել դեպի անգլիացի հանձարի լամեն մի բառն ու
նախադասութիւնը, դեպի հայերենի գեղարվեստական անսպառ երանգները
վարպետ կիրառումները: